

Д. Зубко

МІСЦЕ ТА РОЛЬ ДАОСЬКОЇ, БУДДИСТСЬКОЇ, КОНФУЦІЯНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ В СІНТОЇСТСЬКІЙ СВІДОМОСТІ ЯПОНЦІВ:

ДО ПИТАННЯ СИНКРЕТИЗМУ
РЕЛІГІЙНО-ФІЛОСОФСЬКИХ ВЧЕНЬ
ДАЛЕКОГО СХОДУ

Вступ

Далекий Схід здавна привертав до себе увагу людей Заходу своєю самобутністю. Особливості суспільного ладу, способів управління державою, організації життя суспільства тощо цікавили Захід ще у ранньому середньовіччі. Актуальність цих питань у сучасну добу обумовлюється інтересом західних дослідників до їхнього світоглядного аспекту як одного з важливих ціннісних вимірів глобалізації.

Традиційні суспільства Далекого Сходу є унікальними за своєю самобутністю в культурному, історичному, релігійно-філософському тощо планах. Проте існує багато серйозних труднощів на шляхах розкриття й розуміння генетичних основ цієї самобутності, які криються в особливостях національних мов (особливо тих, що мають ієрогліфічну писемність), психології, світогляду, національних обрядів, релігії тощо. Отже, на нашу думку, з причини неспроможності Заходу зрозуміти передусім суть форм і способів мислення (світосприйняття) носіїв традицій далекосхідної культури, а також з причини суттєвої різниці між світоглядними принципами суспільств східного та західного регіонів світу розв'язання проблеми глобалізації буде найболючішим саме для традиційних суспільств країн Далекого Сходу.

Особливе місце серед цих країн, безперечно, посідає Японія. Це держава, яку історія міцно пов'язала зі Сходом культурними, політичними, економічними тощо зв'язками, але країна «Сонця, що сходить» (日本) не обмежилась ними, і після свого

«відкриття» для зовнішнього світу послідовно й цілеспрямовано «завойовує» Захід своїми безпрецедентними успіхами в економіці, культурі, політиці, вирішенні суспільних проблем тощо. Переїнявши європейський досвід розбудови економіки, науки, техніки і навіть державності, японці не лише не втратили своєї самобутності, а ще більше її зміцнили. Це сталося, мабуть, саме завдяки міцності так званого японського духу, одним з головних чинників формування якого була і залишається досі духовність, що міститься в синкретизмі таких засвоєних японцями релігійно-філософських вчень, як даосизм, буддизм, конфуціанство, а також японської автохтонної релігії сінто. Відтак основна увага у цій роботі буде приділена одній з найголовніших складових суспільної свідомості японців, а саме – духовності.

Отже, японська нація, якою ми її знаємо зараз, формувалась протягом тривалого часу під впливом китайських релігійно-філософських вчень. Кожне з них, посідаючи на певний час чільне місце в суспільстві, робило свій внесок у його духовність, збагачувало внутрішній світ японця, розширювало та поглиблювало його світогляд.

Зауважимо, що саме ця складність механізму формування духовності японського суспільства привернула до себе нашу увагу й, таким чином, постала предметом дослідження, конкретною метою якого є виявлення та описання тих духовних особливостей китайських релігійно-філософських вчень, що сприяли їхньому входженню в сінтоїстський духовний простір японців. Доречним тут буде навести вислів А. Накорчевського: «Буддизм – світова релігія, Конфуція теж багато де поважають, а сінто – це Японія і тільки Японія» [4].

1. Духовність у сінтоїзмі як автохтонній релігії Японії

Якщо звернутись до графічної форми й змісту слова *сейсін* (精神) – «духовність», запозиченого японцями з китайської мови, можна побачити в його складі ієрогліф 神, що має значення: «божество», «дух», «духовне», «душа» тощо. Даний ієрогліф, у свою чергу, представлено елементом 示 (示) – «вінтар неба й землі», «духи неба й землі» тощо (даосизм), і елементом 申 – «вищий дух / божество» (вертикальна риска – символ необмеженого космо-енергетичного процесу породження всього суцього (|)). Другим ієрогліфом (精) позначається: «духовна / природна чистота», «внутрішня енергія як символ

природної чистоти». Отже, як можна бачити, зміст поняття «духовність» (精神) асоціюється з: вищим (божественним) духом, природною чистотою, космічним енергетизмом тощо, в яких, власне, криється сутність речей. А за даосизмом та буддизмом, досягнення людиною такого стану дає змогу осягнути цю сутність. Можна також помітити, що всі наведені ознаки духовності пов'язані з ідеєю духовного самовдосконалення людини, яка є основоположною в усіх чотирьох релігійно-філософських вченнях.

Згідно з японською системою вірувань — сінтоїзмом — японська нація бере початок від богині сонця Аматарасу (天照), прямим нащадком якої був легендарний імператор Японії Дзімму (Дзімму-Тенно), котрий обійняв престол «держави Ямато» в 660 році до н. е. і започаткував династію японських імператорів.

Релігія сінто є унікальною за своєю природою і ще й досі навколо неї тривають численні суперечки щодо її витоків, теперішнього та майбутнього стану, впливу на життя японців залежно від статусу державної релігії чи й без нього. Спочатку ця релігія не мала назви, як не було її і в дохристиянській вірі наших предків. Вона сягає своїм корінням глибини віків, але тільки в імператорській хроніці «Ніхонсьюкі» та «Ніхонгі» (8 ст. н. е.) вона отримує назву «сінто». В цій хроніці сінто згадується як «шлях богів», що є перекладом слова «сінто», яке складається з двох ієрогліфів (神道), де перший означає «божество», а другий — «шлях».

На відміну від інших релігійно-філософських течій, котрі мали своїх засновників, сінто ніким конкретно не було створене, а розглядалось як природний «шлях» (道), що існує з давніх-давен і яким повинен прямувати кожен народжений в Японії.

За своєю природою сінто належить до релігій общинного типу, тобто носієм цієї релігії є не окрема особистість, а община в цілому. Тому надзвичайно велика роль в даному контексті належить саме духовності як об'єднуючому чиннику. Людина в таких суспільствах не усвідомлює себе окремою особистістю. Крім того, через те, що в самій релігії відсутня різниця між людським і природним, людина не виокремлює себе від світу, що її оточує, а відчуває себе його невід'ємною частиною, пов'язаною з ним духовно й фізично, що, до речі, становить також основу методології всіх запозичених японцями релігійно-філософських вчень Китаю.

Зазначимо, що духовність є однією з головних форм суспільної свідомості як складової соціокультурного простору, в якому живе японець-носієй традицій далекосхідної культури. Питання

духовності як консолідуючої сили японського суспільства цікавить багатьох дослідників уже тому, що це, по-перше, саме той феномен будь якого суспільства, через який виражається ставлення людини до навколишнього світу, до себе, свого буття та зазвичай формується через накопичені суспільством ідеї, досягнення культури, філософії, моральні принципи суспільства тощо, а, по-друге, як згадувалось вище, духовність є однією з головних складових свідомості людини, за якою стоїть така її головна ознака, як місце в суспільстві і, відповідно, ставлення людини до себе й до тих, хто її оточує.

Якщо розглядати уявлення про таке поняття, як свідомість у релігійно-філософських вченнях Китаю та Японії, виявляється, що в кожному з них воно подається особливо. В буддизмі визначається через карму (業), в даосизмі — через поняття *ге* (德), в конфуціанстві — через принципи *лі* (理) та *жень* (仁), а в синтоїзмі — через все це разом. Саме це, мабуть, і зумовило утворення багатого духовного світу японців.

Загалом, духовність — це внутрішній світ людини, що асоціюється з такими поняттями, як «дух», «духовне», «душа» тощо (які, до речі, активно використовуються в дискусіях про особистість японського типу). Так, поняття «дух», «духовне» пов'язується з ідеальним, свідомістю, нематеріальним началом, розумом тощо. «Душа» в цьому разі визначається як безтілесна, безсмертна сила, яка може відокремлюватись від тіла, і в той же час є тим початковим, що існує разом з тілом.

Отже, в цьому контексті варто буде ще раз наголосити, що синто — це божественний шлях, зразок, який уособлюється богами національного походження. Таким чином, японець набуває духовності через синто як її (духовності) національне джерело. Однак, зауважимо, що така духовність, збагачена трьома іншими вченнями, стає багатофункціональною в японському варіанті суспільної свідомості.

2. Духовність в інших релігійно-філософських вченнях Далекого Сходу

В IV—V ст. н. е. відбувся процес активного запозичення японцями даосизму, конфуціанства та буддизму. Духовний потенціал китайських релігійно-філософських вчень становили основоположні ідеї їх засновників. Прийшовши на терени Японії, ці вчення, що вже набули форми релігійно-філософських течій, збагатили традиції автохтонної релігії синто; почали активно сприяти розвиткові національної культури, державності,

організації суспільства, формуванню й становленню його світоглядних принципів тощо. Результатом цього стала міцна, консолідована нація зі стабільним державним устроєм, справжньою національною ідеєю, тобто все те, що, на наш погляд, відповідає ознакам моделі для глобальної соціокультурної парадигми.

2.1. Духовність у даосизмі як основа «шляху» (道)

Як зазначалось вище, даосизм разом з іншими релігійно-філософськими вченнями Далекого Сходу зробив вагомий внесок у формування світогляду та суспільної свідомості китайського та японського соціумів. Так, ідею *гао*, висунуту Лао Цзи, часто розглядають як модель духовного самовдосконалення людини [3]. За цією моделлю, суть *гао* не можна передати, зрозуміти через слово, оскільки воно (*гао*) тотожне абсолюту — не має форми, проте є основою, джерелом породження всіх речей і одночасно їхньою долею, життєвим шляхом. Відтак суть *гао* пізнається через розуміння суті речей, а це можливо лише на шляху фізичного та духовного самовдосконалення людини. Отже, головна мета буття даоса — стати на цей шлях.

У даоському трактаті «Дао де цзін» (Книга перемін) постулюється таке: «Для того, щоб стати на шлях дао, треба зробити серце безпристрасним, зберігати спокій. Тоді все в наших очах повернеться на своє місце». Це означає, що духовне і фізичне нерозривно пов'язані між собою, а здобуття фізичної досконалості неможливе без досконалості духовної, і навпаки.

«Той, хто дотримується постійності, стає досконалим; досконалий — справедливим; справедливий — правителем (істинним), істинний правитель іде за Небом, а той, хто іде за Небом, — стає на шлях *гао*» — вказував Лао-цзи. Отже, неможливо стати на шлях *гао*, не йдучи за Небом, тобто не будучи людиною високодуховною. Крім цього, такий наростаючий зв'язок (за *гао*) характерний для всього суцього: як для всесвіту взагалі, так і для природи речей довкілля і природи людей зокрема. Отже, саме поняття *гао* в даосизмі виступає одночасно і як субстанція-основа, і як закономірність буття всього суцього, людини і суспільства. Все це є ознакою того, що даосизм як традиційна (релігійно-філософська) школа самовдосконалення людини за багатовікову історію своєї діяльності накопичив великий досвід формування особистості, в якій гармонійно поєднується тілесно-фізичне та ментально-духовне.

Отже, попри те, що об'єктом даоської йоги, даоського психотренінгу тощо є індивід, окрема людина, споглядальне осягнення природи речей, набуття вміння через неї, себто через природу іншої людини зазирнути у власну природу, сприяє формуванню особистості, яка набуває властивостей (чеснот), що мають суспільне значення.

Розглянемо детальніше ті категорії даосизму, які містять в собі саме елементи «даоської духовності». Важливе місце тут посідає категорія *ци* (氣) — «дух», «енергія, енергетизм», «духовний потенціал (речей, людей)», «душевний стан», «духовність» тощо. Ідеограма 氣 складається з двох елементів: 乂, 气. Елемент 乂 символізує хаотичний (природний) стан довкілля (за нашою термінологією — «функціонального простору»). А в даоських термінах — хаотичний стан інь-ян взаємин цього «простору». Елемент 气 символізує «визначення» (людиною) інь-«функції» через ян-«функцію» (气) (на чуттєвому рівні). Зазначимо, що даосом інь-«функція» (як внутрішнє, природне) визначається на інтуїтивному (трансцендентному) рівні, тобто осягається сутність (природа) речей на рівні так званого «хаотичного стану інь-ян взаємин» (乂).

У практиці даоської йоги *ци* (氣) розуміється як першосубстанція, з якої складається все. Згущуючись та поглиблюючись, *ци* стає речовиною (ян), а потоншуючись — духом (інь). В проміжному (інь-ян) (乂) стані *ци* — життєва енергія, сила, котра міститься в природі і яку людина отримує при диханні. Вважається, що здатність даоса стати на шлях *гао*, тобто на шлях пізнання суті речей, асоціюється з духовним піднесенням до рівня, який забезпечує йому духовне й фізичне безсмертя. Тобто на цьому рівні не розрізняються поняття дух-інь і матерія-ян. Вони злиті воедино, існують разом, взаємодоповнюючи та взаємообумовлюючи одне одне (乂).

Отже, як можна бачити, така основоположна ідея даосизму, як «шлях *гао*» покладена в основу концепцій буддизму («шлях Будди» як спосіб осягнення суті буття), конфуціянства («шлях Неба» як взірець, за яким людина досягає високого «небесного» рівня моральності), синтоїзму («Божественний шлях» як взірець, за яким людина знаходить своє (істинне/природне) місце *ба* (場) в суспільстві. Відтак даосизм став невід'ємною частиною конфуціянства, китайського буддизму, а потім і синтоїзму, відігравши таким чином велику роль у синкретизмі цих релігійно-філософських вчень.

2.2. Буддизм як вчення про духовність

Буддизм проник в Японію з Індії через Корею і Китай в VI ст. Буддистські проповідники відразу оцінили всі вигоди союзу з сінтоїзмом і намагались використати сінтоїстські вірування для пропаганди ідей буддизму. Зокрема, один із найвідоміших послідовників буддистського вчення Кобо Дайсі (774–835) доводив, що сінтоїзм та буддизм тісно пов'язані між собою, а богиня Амаатерасу — це одне із втілень Будди.

Тут варто зазначити, що буддистське вчення здатне гармонізуватись з будь-якою релігією та філософією країн Далекого Сходу. В Китаї він був потрібен знедоленому народові. Крім того, він був релігією, яку сповідували монголи — завойовники Китаю, а Чингісхан розглядав його як засіб окультурення простого народу. Буддизм сприяв розвиткові зв'язків Китаю з Японією та з іншими країнами Азійсько-Тихоокеанського регіону. Навіть до наших днів він є певним політичним засобом Китаю та Японії у зв'язках з іншими народами, котрі його сповідують.

Отже, входження буддизму у соціально-культурний простір Японії також не мало особливих перешкод. Буддизм якось дуже легко злився з сінто. Такі явища, як японський колективізм, глибока повага до старших, отримані на основі засвоєних принципів даосизму та конфуціянства, а також високий рівень духовності японців, здобутий під впливом сінто, японська гуманність, толерантність та совість також сприяли засвоєнню ними норм та принципів буддизму.

Японцям імпонувала буддистська ідея можливості будь-кому стати Буддою, досягнути нірвани ще за життя. Духовне злиття японських богів камі та будд збагачувало сінтоїстську духовність японців. До того ж японські буддисти ще старанніше ставились до свого духовного очищення, оскільки сподівалися, що Будда скоро повернеться на землю, щоб допомогти їхньому переходу до нірвани. Отже, виходить, що сінтоїстська ідея духовності та фізичного очищення сприяє досягненню буддистського стану просвітлення.

2.3. Місце духовності в морально-етичній системі конфуціянства

Суттєвий вплив на формування світогляду й свідомості японців справило і конфуціянство, яке прийшло в Японію з Китаю через Корею (у IV–V ст.). Даосизм і китаєзований буддизм засвоювались і поширювались в Японії через китайську

мову, якою на той час володіли освічені японці. Нею в Японії велося офіційне листування, писались художні твори тощо. Китайська мова в ті часи постала найефективнішим способом запозичення й засвоєння японцями елементів китайської культури і, передусім, основоположних ідей китайських релігійно-філософських вчень. Таким чином, конфуціянська доктрина обожнення предків, поваги до батьків, підпорядкування нижчих вищим тощо в ранньому середньовіччі надійно закріпилась у всіх сферах японського суспільства, заклала фундамент, на якому з того часу розпочалось формування морально-етичних норм суспільного буття японців. До речі, ще й досі в соціальних нормах поведінки японців відчувається вплив конфуціянства з часів його запозичення.

За конфуціянством, духовність (як складова суспільної свідомості) поставала одним з головних чинників гармонізації взаємозв'язків між владною вертикаллю та суспільною горизонталлю. Культура духовності японців прищеплювалась (як і в Китаї) чисельними ритуальними актами поклоніння та вшанування Неба і Землі (особливо Неба) як ідеальних взірців поведінки в сім'ї, суспільстві, під час виконання службових обов'язків тощо. Все це організовувалось і проводилось у контексті виховання культури високої духовності.

3. Духовність як основоположний фактор впливу на синкретизм релігійно-філософських вчень Японії

Як відомо, актуалізація світоглядних принципів суспільства здійснюється через суспільну свідомість, однією з основних форм якої є духовність. Відтак релігійно-філософський чинник можна вважати так само важливим, як і природний, особливо коли йдеться про Японію з її суворими природними умовами життя. Часті руйнівні землетруси, тайфуни, цунамі змушували японців шукати «діалогу» з природою, що виразилось у створенні ними ритуалів поклоніння численним божествам/духам природи. Отже, природа з її божествами/духами, ритуалами на їхню честь тощо постала одним з головних елементів духовного простору японського суспільства.

Проте свій вагомий внесок щодо цього зроблено й синкретизмом релігійно-філософських вчень, про які йшлося вище. Можна вказати декілька шляхів розбудови духовного простору Японії під впливом згаданих релігійно-філософських вчень. Першим є проповідування ідей, в яких матеріальне, фізичне, життєве органічно пов'язується з ідеальним та духовним.

Основоположні принципи цих вчень, з одного боку, є максимально наближеними до життєвих реалій, у них чітко відображені особливості буття японського суспільства, а з другого — глибока духовність кожного з них окремо і всіх разом (що, до речі, постало головним чинником їх синкретизму) наповнила духовним змістом національну релігію сінто.

Наступний шлях — проповідування (всіма китайськими релігійно-філософськими вченнями) ідеї фізичного й духовного самовдосконалення людини, тобто самовиховання таких елементів свідомості, як високі моральні якості, духовність, гуманність, колективізм, толерантність, совість, відчуття обов'язку тощо. Поєднання в одній людині саме таких чеснот могло забезпечити їй шлях до безсмертя (даосизм), шлях до нирвани (буддизм), шлях до набуття істинної гуманності (конфуціянство), шлях досягнення рівня головних божеств пантеону сінто. Відтак, як можна бачити, релігійність синкретизму усіх чотирьох учень не обмежує самовдосконалення людини рівнем божественного, через який переступити неможливо або заборонено. Кожен, хто цього бажає, зможе стати на рівень Бога або символів, що його уособлюють (Дао, Неба, Будди) за умови пошуку людиною своїх шляхів духовного самовдосконалення, зразки яких даються цими релігійно-філософськими вченнями.

Співіснуючи в єдиному соціокультурному просторі, всі згадані релігійно-філософські вчення відчутно вплинули одне на одне, утворивши унікальну світоглядну модель японського типу, основу якої становить автохтонна релігія сінто. Тобто те, що уособлює синкретизм цих вчень — це так звана японськість сінто, носіями якої є японці. Їм же, відповідно, судилося стати носіями цього синкретизму. Ось чому саме, на нашу думку, в Японії прижилися безліч елементів китайської культури, які стали невід'ємною частиною буття японського соціуму.

Головною причиною того, що «прийшли» релігії не витіснили сінтоїзм, була й залишається саме його японськість, корені якої містяться у традиціях племінно-родового устрою буття праяпонців. Отже, навіть за умов «панування» в Японії буддизму, що тривало фактично до 1868 р., роль сінтоїзму помітно зростала в ті часи, коли виникала загроза самій єдності японської нації [4].

Іншою особливістю японців є притаманне їм відчуття родинності, джерело якого слід шукати в конфуціянстві. Сім'я, як її уявляють японці, включає в себе всіх предків далекого минулого і всіх нащадків далекого майбутнього. Тому поняття обов'язку

людини включає певні повинності як перед її нащадками, так і перед предками, що є прямим наслідком входження в соціокультурний простір Японії норм конфуціянської етики, принципів шанобливого ставлення до предків. Певна річ, ці норми і принципи прийшли не на порожнє місце, вони лягли на ґрунт споконвічного сінтоїстського культу обожнення предків, збагативши й доповнивши їх вишуканою етикою конфуціянського ритуалу.

Почуття особливої поваги до померлих предків в Японії пережило сотні поколінь і збереглося до нашого часу, попри соціальні струси, реформи тощо. Японська культура не лише успішно протистояла «опозиційним» поглядам на культ предків, але й певною мірою укріпила його у свідомості нації.

Японська сім'я міцно тримається на родових устоях. Члени сім'ї подібні до струменів води, котрі підтримують потік роду в його нескінченному русі. Ще в недалекому минулому в кожній японській сім'ї зберігався свиток-список членів роду, клану, котрий як реліквія передавався із покоління в покоління. Концепція сім'ї в Японії підкреслювалась неперервністю сімейної лінії, затухання якої сприймалось як лихо. Світогляд предків (прищеплений релігійно-філософськими вченнями) через чисельні невидимі й видимі зв'язки передався практично в незмінній формі поколінню японців сучасної доби. При цьому вся освітянська й виховна діяльність суспільства спрямовувалась на формування особистості, котра відповідала би вимогам сім'ї, групи, клану тощо. Основне завдання виховання — навчити вмінню розуміти інших, нічим не виділятися в групі. Кожен має бути частиною групи. В групі культивується конформізм, тобто дотримування групових правил, норм, традицій, а також сповідування спільних ідей, принципу належності своїй спільноті. Суть цього принципу представлено поняттям *giri* (яп.) (義理). У конфуціянському контексті *giri* — це «діяти (義) за принципом *ri* (理)». Поняття *gi* означає взятий на себе обов'язок дотримуватись правил, що діють у межах спільноти. Поняття *ri* — це обов'язок діяти за законами природи (理). Відтак *giri* — це стосунки між членами спільноти, що спираються на закони природи (理). До речі, в семантичне поле поняття *giri* потрапило таке доречне значення, як «некровна спорідненість». Отже, як бачимо, в семантиці й суті поняття *giri* синкретно представлені концепції чотирьох релігійно-філософських вчень. Принцип *giri* присутній у різних сферах суспільного життя японців: при укладанні договорів, у політичній діяльності, серед журналістів, письменників тощо [8].

Принцип *giri* у свідомості японців невід'ємний від поняття *ningzyo* (人情), яким позначається природна чистота відчуттів (情) людини (人). В соціальному контексті це поняття розуміється як гуманність (стосунки між людьми, засновані на природній чистоті відчуттів). Отже, *giri* є атрибутом соціальних стосунків, а *ningzyo* — це справжні почуття, які люди переживають у системі цих стосунків. Так, згідно з висловлюваннями японських дослідників, *giri* — це оправа, а *ningzyo* — коштовний камінь у цій оправі. Вони відображають складні та специфічні соціальні механізми японської культури, що регулюють поведінку людей, не виключають, а передбачають одна одну, хоча можуть проявлятися як разом, так і окремо.

Отже, як можна бачити, в процесі історичного розвитку сінтоїстська свідомість японців поповнилась синкретичними рисами духовності конфуціянства, даосизму та буддизму, що активно сприяло укріпленню суспільства, сім'ї, і загалом розбудові соціокультурного простору, формуванню самобутньої особистості японського типу.

Висновки

1. Духовність (як одна з форм свідомості) в японському соціокультурному просторі набуває ознак, які притаманні саме духовності японців. Одним з найголовніших первісних чинників формування духовності японців є природний, адже суворість природи японських островів усім відома: виверження вулканів, землетруси, тайфуни, цунамі споконвіку супроводжували життя японців. За таких умов вони мушили шукати діалогу із силами природи, що уособлювались духами, божествами сінтоїстського пантеону, а віра в можливість духовного з'єднання людини з божественною природою постала впливовим чинником формування їхньої духовності.

2. Другим у низці головних чинників формування духовності, як було показано вище, був і залишається досі світоглядний, представлений чотирма релігійно-філософськими вченнями, об'єднаними однією ідеєю: пошуком шляхів духовного самовдосконалення людини. Методологічною основою пошуку цих шляхів є бачення буття людини в контексті органічних зв'язків людини з довкіллям — як соціальним, так і природним.

3. Духовність японців формувалась, передусім, через національні традиції, найпоказовішою з яких була особистість імператора. Сама ідея імперської влади завжди виступала найважливішим фактором становлення національної самосвідомості,

а відтак і духовності японців, оскільки імператор (син Неба) традиційно вважався спадкоємцем усіх чеснот, якими володіли головні божества сінтоїстського пантеону і, відповідно, носієм духу японської нації. Вважалося, що політика має відображати матеріальне життя суспільства, але такого, де домінують морально-етичні норми, джерелом яких є духовна культура.

4. Найголовнішою, на нашу думку, ознакою соціокультурного простору Японії є те, що в ньому гармонійно діють декілька релігійно-філософських вчень, котрі є не лише дієвим соціальним механізмом формування духовності, а й чиником, що об'єднує японську націю, оскільки він є невід'ємним у своїй діяльності від державних інституцій, суспільних організацій тощо.

Дехто може заперечити, що апелювання до минулого може означати невизнання сучасних процесів суспільного розвитку, але про Японію цього сказати не можна. Ця держава робить усе можливе, аби минуле залишалось потужною опорою її існування, а майбутнє — не лише прийнятною, а й успішною перспективою. Кожне суспільство, без сумніву, рухається своїми темпами розвитку, а розвиток часом передбачає відмову від певних традицій. Однак японському суспільству поки що вдається органічно поєднувати сучасне і минуле, використовуючи традиційні уявлення про духовність як один з визначальних факторів консолідації нації.

Література

1. Арвон А. Буддизм. — М.: Астрель, 2005.
2. Конфуцианство в Китае / Бокщанин А. А., Кобзев А. И. — М.: Наука, 1982.
3. Лу Куань Юй. Даосская йога, алхимия и бессмертие. — СПб.: Орис, 1993.
4. Накорчевский А. Синто. — СПб.: Петербургское востоковедение, 2003.
5. Резаненко В. Ф. Семантическая структура иероглифической письменности. — К.: КГУ, 1985.
6. Резаненко В. Ф. Элементы семантико-графической системы иероглифической письменности. — К.: КГУ, 1988.
7. Резаненко В. Ф. Семантические элементы знаков иероглифической письменности. — К.: КГУ, 1989.
8. Що таке японська модель / Резаненко В. Ф., Коваленко О. О. та ін., за ред. Резаненко В. Ф. — К.: Видавничий дім «КМ Академія», 2003.